

JEMNITZ JÁNOS:

EGYHETES MARX-KONFERENCIA PÁRIZSBAN
(1983. máj. 24–28.)

A Marx-évfordulók alkalmából rendezett konferenciák hosszú sorából nem maradtak és maradhattak ki a franciák sem. A párizsi VII. és VIII. Egyetem, valamint a Politikatudományi Országos Alapítvány (Fondation Nationale des Sciences Politiques) közös rendezésében, a kulturális minisztérium támogatásával a Nemzetgyűlés konferenciatermében rendezték meg a kérdéses vitaulás-sorozatot.

Az 1983. tavaszán megtartott nemzetközi konferenciáktól (az 1983. januári linzi és a márciusi trieri konferencia) a párizsi sok vonatkozásban eltért. A konferencia hosszabb volt (kedd reggeltől szombat délutánig tartott), az előadók zömükben franciák voltak, a hallgatóság nagylétszámú volt, és a tematika nem szűkölt Marx munkásságának elemzésére, hanem messze a Marx halála utáni korszak, napjaink problémáira is reflektált.

Természetesnek tűnik, hogy Párizsra „vigyázó szemünkkel” mindig is oda kellett figyelni – s ez ma nem kevésbé igaz. S ha Trierben kiderült az, hogy a nyugatnémet szociáldemokraták nem tekintik Marxot „elavult”-nak, akkor azt is mondhatnánk, hogy Párizsban ez a kérdés fel sem vetődött, holott mind az előadók, mind a vitákban résztvevők nagyon széles politikai sávon helyezhetők csak el. Marx írásait a referensek közül senki sem tekintette megfellebbezhetetlen szentírásnak – ugyanakkor mindannyian megegyeztek abban, hogy ezeket az írásokat jól alkalmazhatják a múlt, sőt, mint sokan hangsúlyozták – napjaink jobb megértésére is. Igaz, akik az ellenkező véleményen voltak – azok ezen az ülészakon nem léptek fel referátumukkal. De minthogy pusztán a francia előadók több párizsi egyetem, s számos vidéki egyetem professzorai, előadói közül kerültek ki – ez önmagában véve figyelemreméltó.

A párizsi tanácskozásnak jellegzetessége volt – mint már jeleztük – a „témaválasztás” is. Ugyanis a töbttucatnyi előadás kétségtelenül azt bizonyította, hogy a szervezők maguk sem kívántak eleve „Marx korában” maradni, s jónéhány olyan előadás mellett, amely a marxizmus és általában a szocializmus (vagy ahogyan a szervezők már címadásukban is hangsúlyozták „a marxizmusok”) két világháború közötti történetét világították meg – a referátumok legnagyobb része már a II. világháború utáni korszakra

nyújtott kitekintést. A referensek között a szűken vett történészek mellett voltak politológusok, közgazdászok, filozófusok és irodalomtörténészek egyaránt.

Nem közömbös a résztvevők és az előadók összetétele sem. Ami az előadók és vitafelszólalók nemzetiségi összetételét illeti – legalább háromnegyedrészüik francia volt, de Angliából meghívták előadónak Hobsbawmot és Perry Andersont, Ausztriából H. Steinert, az Egyesült Államokból több előadó érkezett – és még több a „harmadik világból”, elsősorban a hajdani francia „Maghreb” országokból. Generációs vetületben: az előadók zöme a 40–50 éves generációból került ki – de szerepeltek a „nagy öregek” is, mint az ismert baloldali gaulle-ista L. Hammon, az Europe hasábjairól is ismert M. Loewey, s az a V. Fay, aki a Komintern instruktoraként az 1930-as években jelentős szerepet játszott a francia kommunista párt életében. A másik póluson feltűnő volt a fiatalok nagyarányú jelenléte, méghozzá nemcsak passzív jelenléte – hanem a vitákra fenntartott periódusokban kihegyezett kérdésekkel, illetve felszólalásaikkal is bizonyították, hogy Párizsban ezen az ülészakon a vélemények nem a generációs szempontok szerint tértek el egymástól. És az ilyen vitákra bőven nyílt lehetőség, miután két-három előadás elhangzott és mielőtt az azt követő előadások referensei tézisszerűen ismertették mondanivalójuk lényegét (melyet a megjelentek általában sokszorosítva már kézhez vehettek), eleve bizonyos időtartamot vitákra tartottak fenn.

A rendezők az első délelőttöt a téma általános megjelenítésének szentelték, Georges Labica (Paris X.) a konferencia általános tematikáját ismertette és Marxot a jelenkorral vetette össze. Ezt tette René Gallisot is (Paris VIII), aki elsősorban a nemzeti mozzanatok előtérbe kerülését húzta alá a történeti fejlődés során, amit annál is fontosabbnak ítélte, mivel ezek a nemzeti eltérések napjainkra mindenütt állami alátámasztást is kaptak. Gallisot kitért az értelmiség szerepére, a kiútkeresés jelenségeire, s a jellegzetes nagyívű történeti prezentáció végén ő is napjaink jelenségeit elemezte. Az első délelőtt utolsó előadója Pierre Fougeyrollas (Paris VII.) mindent „a baloldalon” maradván, de pontosan ellenkező előjellel, élesen vitázva prezentálta – a hagyományos trockista felfogásban – de nagy tényanyag alapján, Marx írásaira is támaszkodva. Fougeyrollas előadásában nagy élel bírálta különféle korokban fellépő reformista elképzeléseket, s szólt a bürokratizmus jelenségéről – amivel szembeállította a munkásság öntevékenységének (autogestion) fontosságát. Ilyen összefüggésben került elő nála Luxemburg is – pozitív értelemben –, míg a másik oldalon Bernstein,

Guesde és Léon Blum egyformán mint a nagy tévútra-vezetők jelentek meg.

Jellemző módon mindjárt a vitaelőadások második körében olyan témák szerepeltek, mint a „Bolszevizmus” jelensége, „A szovjet marxizmus”, illetve „Buharin és a buharini befolyás”, avagy a „a marxizmus Kelet-Európában”. E kérdések előadói párizsi, illetőleg amerikai egyetemi oktatók voltak (első, vagy második nemzedékbeli keleteurópaiak: Moshe Lewing, Alexandre Adler, Vladimir Fisera, Lilly Marcou). De ugyanehhez a témakörhöz tartozott az utolsó – szombat délelőtti – témakör is, amikor Wladimir Andreff (Grenoble-i Egyetem) a szovjet és keleteurópai közgazdasági irodalmat elemezte, avagy Marcel Drach (Paris I) ugyancsak kiélezett szovjet-témájú előadást tartott, a londoni Perry Andersonnak „Troczkizmus és sztálinizmus” címen kellett volna előadást tartani (ez elmaradt), Claude Frioux a szovjet irodalmat elemezte.

Általánosítva – s persze így leegyszerűsítve – jelentős különbségek mutatkoztak a provokatív és az elemző tendenciájú előadások, a nagy tényanyagot alaposan rendszerező, s a néhány szempont alapján készült, csak az ismert tételeket bizonyítani akaró előadások között. Mindkettőre volt példa.

Az előadások két másik nagy köre Távol-Keletre, illetőleg Afrikába vezetett el. A Távol-Keletet illetően Párizsban, részben érthetően, inkább Vietnámról esett szó. Igazán élénk viták éppen az arab világ marxizmusa témakörében robbantak ki, több előadás alapján (Sami Nair: A marxizmusok és az arab világ – (Paris VIII); illetőleg A. Hamdi-Cheriff: A kommunizmus és az algériai nemzet. Ezeknek az előadásoknak többsége történeti megalapozás után azonban minden esetben inkább a jelenkor kérdéseit vizsgálta.

Voltak azonban természetesen nem kis számmal tisztán történeti tematikájú referátumok is. Ezek egyrésze éppen a középeurópai típusú kérdéseket vetette fel. Henri Weber (Paris VIII) nagy anyagtudással elevenítette meg Kautsky portréját. Különösen érdekes volt Párizsban és napjainkban, hogy Weber pontosan a „leegyszerűsített” balról és jobbról egyaránt sokszor bírált és támadott Kautsky írásai alapján hangsúlyozta az államférfi érdemeit, a valós, új problémákra való nyitottságát – sőt (s ebben a vonatkozásban Weber nem tért el a francia iskolától) azt is hangsúlyozta, hogy Kautsky mennyiben jelent kulcsot a mai nyugateurópai szocailista útkeresők számára is. Weber után Herbert Steiner az ausztro-marxizmus fő vonásairól szólott Ottó Bauer munkássága alapján. (A magyar érdeklődők

emlékezhetnek H. Steiner budapesti előadására az 1982-es budapesti Bauer-ülésem), majd az olasz kommunista Aldo Agosti, a turini egyetem professzora nyújtott kritikusi elemzést arról, hogy a klasszikus téma: a reform és forradalom, illetőleg a szocializmusra való áttérés gondolata, ennek variációi miként jelentek meg, s változtak a Kommunista Internacionálé történetében az 1920-as évektől 1935-ig. A három – történetileg kiérlelt, pontosan szakaszolt, nagy tényanyagra támaszkodó – és természetesen a „marxi örökséget” felvető és vizsgáló előadástól hangvételeiben és módszerében ismét eltért a francia Hugues Portelli (Paris X.) előadása, aki a II. és III. Internacionálé szakadásáról tartott előadást. Előadásának középpontjába az állította, hogy milyen kérdésekben jelentkezett a véleményeltérés. És mintegy ugyanennek a kérdésnek folytatásaként, de ezúttal már tisztán napjainkra nyitva ablakot, külön nyílt vitát rendeztek „Az európai kommunizmus és a szociáldemokrácia napjainkban” címmel, amelyre több vezető politikust is meghívtak (Pierre Joxe, Manuel Azcarate), akik mellett különféle felfogású és nemzetiségű egyetemi tanárok és kutatók szólaltak meg.

Történetileg ugyancsak érdekes és kiérlelt előadás hangzott el „A marxizmus terjedése és alkalmazása Latin Amerikában” címmel. Az előadó az ismert francia történész, Robert Paris volt, aki valamikor az olasz fasizmus elemzésével tűnt fel, de hosszabb ideje a latinamerikai fejlődéssel foglalkozik. Ebben az előadásában is nagy íven mutatta be a latin-amerikai sajátosságokat, a különféle európai szocialista ráhatásokat, európai exodusokat, de mindezek után hangsúlyozta, hogy mivel mind a gazdasági fejlődés, mind a társadalmi fejlődés erősen eltér az európaítól, amihez hozzájárul a szellemi világ, és a mentalitás jelentős különbsége is – így mindez nyilvánvalóan a szocialista-kommunista mozgalom megjelenésére is erősen visszahat. És ez a latin-amerikai sajátosság ugyanúgy jellemző a kommunista baloldalon Mariategui vagy Lombardo Toledano útjára, mint a szocialista útkeresők másik, jobboldali pólusán Haya de la Torre befolyására.

De nemcsak Latin-Amerikáról esett szó, hanem az Egyesült Államok-ról is. Az előadások egyik csoportja ugyan az amerikai néger-mozgalmak és a marxizmus összefüggését elemezte, de a harvardi Robert Brenner egy általánosabb és sokat vitatott kérdéstről tartott előadást: „Az imperializmus interpretációk az Egyesült Államokban” címmel. A nagyívű előadás egyaránt kitért a lenini eredményekre és relevanciájukra, Sweezy és Wallerstein megfigyeléseire, az amerikai szocialista mozgalom (elsősorban De

Leon) hagyományaira. Feltűnő volt, hogy Brenner milyen határozottan húzta alá, hogy a marxista tradíció néhány alapkérdésben mennyire időtálló eredményeket hagyományozott rájuk, elsősorban a tőkekoncentráció és a monopóliumok vonatkozásában. Brenner ugyanakkor rámutatott arra a hiányosságra, hogy az állam szerepét a mai konkrét megjelenésében a tudományos irodalom nem tudta feltárni.

S végül csak jeleznénk, hogy a rendezők másfél napot szántak a teljesen új, „jelenkor-történeti” témák körébe eső előadások meghallgatására és megvitatására. Egyes előadók a keleteurópai, vietnami jelenségeknek, fejlődéstendenciáknak, mások a frankfurti iskolának, de legnagyobb részben a modern nyugat-európai lehetőségeknek, avagy éppenséggel a francia alternatíváknak szentelték figyelmüket. Az előadásoknak talán csak egy vonatkozásban volt közös tendenciájuk: a szereplők különféle megfontolásból, következtetésekkel – de valamennyien kritikusan nyilatkoztak az „etatista” megoldásokról.